

УДК 376-056.264]:373.2

Вікторія Погребняк

аспірант кафедри логопедії та логопсихології

УДУ імені Михайла Драгоманова

153_vika@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7188-3152>

ResearcherID Web of Science: IAP-2954-2023

Viktoriia Pohrebniak,

Postgraduate student of the

department of speech therapy and speech psychology,

Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov

УДУ імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна

вулиця О. Кониського, 8/14, Київ, 01054

UDU named after Mikhail Drahomanov, Kyiv, Ukraine

8/14 A. Koniscogo street, Kyiv, 01054

**СТАН ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В
УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ**

**THE STATE OF EMOTIONAL DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH SPEECH
DISORDERS IN CONDITIONS OF INCLUSION**

Анотація. Стаття присвячена вивченню стану емоційного розвитку дітей з порушеннями мовлення в умовах інклюзії. На сьогодні дана проблема є досить актуальною у теоретичних та практичних дослідженнях спеціальної освіти загалом та логопедії зокрема. Мета даної статті – обґрунтувати, розробити, визначити та порівняти рівні сформованості емоційного розвитку дітей дошкільного віку (4-5 років) з порушеннями мовлення та з нормотиповим розвитком у інклюзивному закладі дошкільної освіти. Для досягнення поставленої мети нами було використані теоретичні методи: аналіз наукової літератури з окресленої теми дослідження; констатувальний експеримент; математичні та статистичні

методи обробки результатів: метод реєстрації кількості дошкільників із «високим», «середнім», «низьким» показником, метод ранжування та метод вимірювання взаємостосунків у колективі.

У статті проаналізовано особливості емоційного розвитку дітей з порушеннями мовлення в інклюзивному закладі дошкільної освіти. Окреслено основні показники емоційного розвитку дошкільників 4-5 років: самосвідомість, самоконтроль, соціальне розуміння, соціальна відповідність. Здійснено розподіл дітей за рівнями емоційного розвитку відповідно до визначених методик: «високий», «середній», «низький».

Ключові слова: емоційний розвиток, рівні, діти з порушеннями мовлення, інклюзивний заклад дошкільної освіти.

Abstract. The article is devoted to the study of the state of emotional development of children with speech disorders in the conditions of inclusion. Today, this problem is quite relevant in theoretical and practical studies of special education in general and speech therapy in particular. The purpose of this article is to justify. to develop and determine and compare the levels of formation of emotional development of preschool children (4-5 years old) with speech disorders and with normative development in an inclusive preschool education institution. To achieve the set goal, we used theoretical methods: analysis of scientific literature on the defined research topic; ascertainment experiment; mathematical and statistical methods of processing the results: the method of registering the number of preschoolers with "high", "average", "low" indicators, the ranking method and the method of measuring relationships in the team.

The article analyzes the peculiarities of the emotional development of children with severe speech disorders in an inclusive preschool education institution. The main indicators of emotional development of preschoolers 4-5 years old are outlined: self-awareness, self-control, social understanding, social conformity. The distribution of children according to the levels of emotional development was carried out in accordance with the outlined scheme of the methodology: "high", "medium", "low".

Key words: emotional development, levels, children with speech disorders, inclusive preschool education institution.

Актуальність дослідження. Вивчення проблеми емоційного розвитку та підготовка до інтеграції та соціалізації дітей з порушеннями мовлення в

інклюзивному закладі дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку спеціальної освіти набуває пріоритетного значення.

Інклюзивний заклад дошкільної освіти закладає фундаментальні основи взаємодії з оточенням як запоруку подальшого гармонійного розвитку дитини в соціумі. Формування у дітей з порушеннями мовлення комунікативних умінь та емоційно-сталого поведінки є необхідною умовою у задоволенні власних та соціальних потреб суспільства. Відповідно до цього актуальності набуває раннє залучення дітей з порушеннями мовлення до інклюзивних груп закладу дошкільної освіти, перебування в яких сприяє формуванню у дошкільників емоційної свідомості, емоційного інтелекту та вміння адекватно взаємодіяти з іншими людьми, засвоєнню норм, правил та установ соціальної групи, що так чи інакше впливає на розвиток соціальної ідентифікації, саморегуляції та соціальної самосвідомості.

За літературними даними емоційна сфера дошкільників з порушеннями мовлення розвинута недостатньо. Для таких дітей розпізнати та передати емоції – дуже складний процес, що потребує від них певних знань та зусиль. Тому ознайомлювати дітей з порушеннями мовлення з власними емоціями, вчити їх виражати є одним із завдань інклюзивного закладу дошкільної освіти.

Аналіз попередніх досліджень. Проблема формування емоційної сфери у сучасній освіті набуває особливої уваги у контексті психолого-педагогічних досліджень (С. Тафінцква, 2022, К. Ізард, 1999, О. Мойзріст, 2017).

Емоції є частиною психологічного життя дитини та визначальним компонентом розвитку всіх психічних процесів. Видатні психологи Н. Анастасова, 2015, О. Кононко, 1998, О. Мойзріст, 2017 підкреслювали важливість формування емоцій у розвитку особистості.

Емоції та всі інші психічні процеси є формою відображення навколишньої дійсності у свідомості людини. На відміну від пізнавальних процесів, що відображають навколишню дійсність у відчуттях, образах, уявленнях, емоції та почуття відображають об'єктивну реальність у переживаннях. Розвиток

найвищого рівня емоційної свідомості дозволяє виражати власні емоції за допомогою комунікації.

Не сформованість засобів спілкування може бути головною причиною несприятливих відносин у групі однолітків, що призводить до формування у дітей негативного емоційного стану. Дані дослідження комунікативного розвитку обумовлюють взаємозалежність комунікації і розвитку емоційної сфери дошкільників.

За дослідженнями І. Беха, 2008, в емоційному розвитку важливу роль відіграють способи емоційного реагування на різні стимули навколишнього середовища. У період дошкільного дитинства важливою умовою є формування потреби вираження дитиною різних емоцій з наданням переваги позитивним [2, с. 665].

Забезпечення домінування позитивних емоцій у дошкільному віці можливе за умови координації зусиль закладу освіти та родини. Найважливішим фактором, що впливає на розвиток емоцій у дошкільників, є міжособистісна взаємодія з оточенням. Саме у родинному побуті та закладі дошкільної освіти забезпечується емоційно-розвиткове середовище, що сприяє різнобічному та повноцінному розвитку емоційно-чуттєвої сфери як умови подальшого гармонійного розвитку особистості [3].

Значний внесок у вивчення питання розвитку емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення зробили сучасні науковці (М. Шеремет, 2010, С. Конопляста, 2010, І. Мартиненко, 2014 В. Тарасун, 2014 та інші). У своїх дослідженнях вони підтвердили взаємозалежність емоційного розвитку з інтелектуальною сферою та вплив мовлення на розвиток особистості. Автори відзначають, що розвиток емоційної сфери у дітей із тяжкими порушеннями мовлення набуває особливого значення, оскільки порушення мовлення певною мірою впливає на формування соціальних зв'язків, вміння виражати власні емоції, висловлювати власну думку та опановувати соціальні та емоційні еталони поведінки.

За дослідженням І. Мартиненко, 2014, з метою емоційного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення слід створювати відповідні умови у дошкільному закладі освіти, що забезпечить формування емоційної чутливості, емоційного інтелекту, емпатії для розвитку взаємовідносин та ефективних комунікативних зв'язків [5, с. 312-317].

Є. Тихонова, 2008 зауважила, що емоційний розвиток дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення відмінний від емоційного розвитку дітей з нормотиповим розвитком. Зазвичай це проявляється у більш високому рівні тривожності, яка проявляється в певних соціальних ситуаціях [8, с. 39-47].

У працях Е. Носенко, 2003 зазначається про важливе значення формування саме емоційного інтелекту у дошкільників з порушеннями мовлення, адже емоційний інтелект значно впливає на розвиток соціального інтелекту, що включає вміння контролювати власні емоції та емоції інших, розрізняти їх та аналізувати ситуацію. За дослідженнями науковця емоційний інтелект має містити: сприйняття та розуміння емоцій; здатність визначати власні емоції та емоції оточення за фізичним станом, почуттями, творами мистецтва, мовленням; управління емоціями; розуміння емоцій [7, с. 39-47].

Отже, емоційний розвиток дітей із порушеннями мовлення вченими визначається як повноцінна умова розвитку дошкільника, зокрема у його когнітивній, комунікативній, емоційно-вольовій та мотиваційній сферах.

Мета статті. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми емоційного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення, які відвідують інклюзивні заклади дошкільної освіти. Обґрунтувати та визначити рівні сформованості емоційного розвитку дітей дошкільного віку віком 4-5 років із нормотиповим розвитком (далі І група) та з порушеннями мовлення (далі II група) у інклюзивному закладі дошкільної освіти.

Методи дослідження: для досягнення поставленої мети були використані теоретичні методи: аналіз наукової літератури з окресленої теми дослідження; констатувальний експеримент; математичні та статистичні методи обробки результатів: метод реєстрації кількості дошкільників із «високим», «середнім»,

«низьким» показником, метод ранжування та метод вимірювання взаємостосунків у колективі.

Результати дослідження. Емоційний розвиток дітей з порушеннями мовлення є досить актуальним питанням у спеціальній психології та педагогіці.

За дослідженням вітчизняної вченої С. Тафінцевої емоційний розвиток – це здатність відчувати, управляти і проявляти свої емоції та почуття та на цій основі ефективно будувати відносини й активно досліджувати своє оточення. Визначаючи залежність соціального розвитку від рівня розвитку емоційно-вольової сфери, вважаємо за доцільне відзначити, що емоції, які відчуває дитина до інших людей, орієнтують її на соціальну поведінку, сприяють до взаємодії з оточенням [8, с. 39-44].

Виникнення емоцій у дошкільному віці тісно пов'язане з конкретними подіями, явищами, які оточують дитину. Пізнаючи світ дитина переживає різні емоції: радість, горе, здивування, смуток. На початок дошкільного віку у дітей формується певний емоційний досвід. Вони реагують на радісні та сумні події, підтримують інших, проймається настроєм оточення. Також керуються емоціями під час вибору способу поведінки. Особливістю дошкільного віку є те, що ситуативна емоція робить оцінку ситуації. Надалі емоційна оцінка диференціює предмети на приємні та неприємні. Дані оцінки дозволяють сприймати та узагальнювати соціальні ситуації у житті дошкільника.

Інтенсивний розвиток емоцій у дошкільників з порушеннями мовлення здійснюється лише у системі міжособистісної взаємодії під час різних видів діяльності (ігрова, комунікативна, фізична, образотворча, трудова та ін.). Кожен вид діяльності дошкільника повинен мати емоційне забарвлення, адже вони не здатні робити те, що їм не цікаво.

За дослідженнями науковців у галузі спеціальної освіти (Е. Носенко, Є. Тихонова, І. Мартиненко), емоційна сфера дошкільників з порушеннями мовлення має певні особливості: домінування негативних емоцій; нестійкий емоційний стан; недостатньо вироблена мотиваційна сфера; нестабільність вольових якостей; слабка регуляція довільної діяльності; уникнення труднощів;

високий рівень тривожності, яка проявляється у взаємодії з дорослими; високий ступінь психоемоційної напруги; неухважність до емоційного стану інших.

Через обмеження можливостей вербальної комунікації діти з порушеннями мовлення пасивно долучаються до різних видів діяльності, малоактивні. Спостерігається порушення взаємодії з однолітками та дорослими, страх спілкування, почуття невпевненості.

Тому під час роботи із даною категорією дітей слід враховувати наступні показники емоційного розвитку дошкільників:

- саморозуміння (усвідомлення власних емоцій, самосвідомість, саморегуляція);
- комунікативна компетентність (емпатія, соціальна відповідність);
- адаптаційні здібності (вміння розв'язувати проблеми, долати труднощі, емоційна лабільність);
- антистресовий потенціал (стійкість до стресів, самоконтроль).

У процесі організації освітньо-корекційного середовища фахівці відповідного закладу ставлять за мету сформувати у дітей з порушеннями мовлення самосвідомість (розуміння власних емоцій), самоконтроль (вміння виражати та контролювати власні емоції), соціальне розуміння (розрізнення й вміння аналізувати емоції інших) та вміння управляти взаємовідносинами (соціальна відповідність).

З метою вивчення даних аспектів емоційного розвитку дошкільників було проведено експериментальне дослідження, що базувалося на дослідженнях Е. Носенко, 2003, Н. Коврига 2003, С. Дерев'янка, 2008, І. Беха, 2008 та ін. У ході експерименту було проведено вивчення стану сформованості емоційного інтелекту, емоційного зв'язку в колективі, емоційного стану на занятті та дослідження емоційної поведінки у спілкуванні. Дані показники дозволять нам визначити рівень емоційного розвитку дошкільників з нормотиповим розвитком та з порушенням мовлення в інклюзивному закладі освіти.

Під час організації дослідження ми керувалися тим, що дослідивши якісно та кількісно показники емоційного розвитку, ми зможемо визначити

особливості та основні труднощі розвитку дошкільника з порушеннями мовлення в інклюзивній групі, які зазначені вище. Дані труднощі трапляються на різних етапах перебування дошкільника в закладі дошкільної освіти. Своєчасне їх попередження дозволить покращити рівень емоційної самосвідомості та соціальної відповідності у групі однолітків.

Одиницями відбору в нашому дослідженні були заклади дошкільної освіти («Білочка» та «Теремок») з інклюзивними групами в Черкаській області. У дослідженні взяли участь 26 дітей дошкільного віку 4-5 років з нормотиповим розвитком (І група) та 17 дітей, які мають порушення мовлення з них: 8 із ЗНМ ІІ рівня, 9 з дизартрією (ІІ група).

З метою вивчення емоційного розвитку дітей дошкільного віку були використані наступні методики: вивчення емоційного розвитку дитини за О. Кучеровою [6 с 34], дослідження емоційного взаємозв'язку в колективі (адаптована методика), діагностика емоційних станів дітей групи (Е. Юдіна, Р. Степанова [11, с. 144]), колірний тест М. Люшера (адаптована методика) [9], спостереження.

Методика дослідження емоційного розвитку дитини за О. Кучеровою спрямована на визначення ступеня розуміння емоційного стану дошкільником. Зміст даної методики дослідження включає в себе питальник та схематичні зображення емоцій (радість, печаль, злість, здивування). Перед початком індивідуальної роботи дитині надається інструкції «Давай з тобою пограємо у гру за допомогою малюнків облич з емоціями. Я тобі ставитиму запитання, а ти будеш шукати картинку, що позначає емоцію». Далі нами було запропоновано дитині розставити відповідні малюнки за назвами «радість», «злість», «смуток», «здивування». Саме за цими критеріями визначався емоційний інтелект дитини.

Пропрацювавши зі схематичними зображеннями ми визначали який тип емоцій дитині найскладніше усвідомити та зіставити з реальним життям. Відповіді дітей аналізувалися за такими критерієм: розуміння дитиною своїх переживань, адекватність розуміння, ступінь усвідомлення переживання. На

підставі даних протоколу визначався рівень емоційного розвитку дитини: високий, середній, низький [6, с. 34].

Також у ході експериментального дослідження було проведено спостереження, що було спрямовано на визначення емоційних взаємин в колективі. Для цього нами було запропоновано знайомий матеріал «обличчя з емоціями». Перед дитиною були розкладені різної форми обличчя з емоціями та запропоновані питання: «Знайди те обличчя, як відображає твій настрій», «З яким настроєм ти йдеш у садочок?», «З яким настроєм ти граєшся з друзями?», «Кому ти подаруєш веселе обличчя, а кому сумне ?», «Кому ми можемо подарувати обличчя здивоване, а кому – зле?», «Яке обличчя тобі найбільше подобається?», «Яке обличчя ми не будемо дарувати діткам?» тощо. Оцінювання емоційної свідомості формувалося на основі трьох показників: високий – активний учасник соціальної групи; середній – залучається до соціальної групи; низький – пасивний учасник соціальної групи.

Наступною складовою була використана методика спостереження Е. Юдіної, Р. Степанової, Е. Денисової. Відповідно до запропонованої схеми було визначено рівень емоційного розвитку (страх, гнів, радість, печаль) дитини у двох шкалах: індивідуальна поведінка та поведінка під час спілкування. Експериментальне дослідження проводилося під час проведення режимних моментів, різних видів діяльності дошкільників та в процесі неорганізованої діяльності. За підсумками підраховувався середній бал для кожного з оцінюваних емоційних станів (радісті, гніву, страху, печалі), що дозволив визначити переважаючий емоційний фон дитини на високому, середньому та низькому рівнях [11, с. 144].

Для проведення діагностики емоційного стану дитини була використана методика «Колірний тест М. Люшера». Для її реалізації був підібраний методичний матеріал з восьми кольорів (синій, зелений, червоний, фіолетовий, чорний, сірий, коричневий, жовтий). Під час проведення індивідуальної роботи з дитиною надавалась коротка інструкція: «Покажи, який колір тобі подобається?». Після цього дитина обирала найкращий (на її погляд) колір із

запропонованих семи і т.д. На підставі зробленого дитиною послідовного вибору кольорових переваг розраховувався показник сумарного відхилення від аутогенної норми, що дало підстави визначити емоційний стан дитини [9].

У ході проведення експерименту всі методичні матеріали були зведені до спільної шкали, що вимірювалася за показниками: високий, середній та низький рівень.

Високий рівень – дитина розуміє емоції інших (страх, радість, гнів, печаль), аналізує їх емоції; здатна здійснювати самоконтроль; є активним учасником соціальної групи; швидко емоційно налаштовуються на роботу, добре йде на контакт з психологом, вихователем-логопедом; спостерігається емоційна свідомість в процесі комунікації.

Середній рівень – дитина частково розуміє емоції та аналізує їх; здатна здійснювати самоконтроль; залучається до соціальної групи; добре налаштовуються на роботу та йде на контакт із фахівцями; спостерігається емоційна свідомість в процесі комунікації.

Низький рівень – дитина частково розуміє емоції та аналізує їх; частково здійснювати самоконтроль; пасивно залучається до соціальної групи; з допомогою фахівців налаштовуються на роботу, з труднощами йде на контакт; спостерігається часткова емоційна свідомість в процесі комунікації.

Аналіз результатів рівнів стану сформованості емоційного розвитку у дошкільників віком 4-5 років дозволяє зробити висновок, що даний показник у дітей з порушеннями мовлення нижчий, ніж у дітей із нормотиповим розвитком. Пропонуємо більш детальніше розглянути отримані результати емпіричного дослідження емоційного розвитку дошкільників у інклюзивному закладі дошкільної освіти (*таблиця 1*).

Таблиця 1

Розподіл дітей 4-5 років, які перебувають в інклюзивному закладі дошкільної освіти, за рівнями емоційного розвитку, %

Завдання	Рівні	Діти з нормотиповим	Діти з порушенням
----------	-------	---------------------	-------------------

		розвитком	мовлення
Емоційний інтелект	Високий	58,3	33,3
	Середній	41,6	66,6
	Низький	-	-
Емоційний зв'язок в колективі	Високий	21,8	-
	Середній	68	75,5
	Низький	10,2	24,5
Емоційний стан	Високий	87,5	56
	Середній	12,5	34
	Низький	-	-
Емоційна поведінка в спілкуванні	Високий	24,8	17,8
	Середній	67	56,2
	Низький	8,2	26
<i>Середній показник емоційного розвитку</i>	Високий	48,1	26,7
	Середній	47,2	58,0
	Низький	4,6	12,6

Перше методичне завдання включало вивчення емоційного інтелекту дошкільників. Було встановлено, що із 26 осіб з нормотиповим розвитком (І група) 58,3 % мають високий рівень емоційного інтелекту, 41,6% - середній, низькі показники у даній групі не спостерігалися. Під час дослідження дітей з порушеннями мовлення (ІІ група) було встановлено, що 33,3% з них мають високий рівень, 66,6% середній рівень емоційного інтелекту. Керуючись отриманими результатами можемо зауважити, що у двох групах простежується переважно високий та середній рівень емоційного інтелекту, низький рівень у процесі дослідження зафіксований не був. У ході проведення даного дослідження найбільші труднощі спостерігалися із розумінням картинки, що відображає емоцію здивування. У дітей з порушеннями мовлення спостерігалися додаткові труднощі з розумінням питань, вони потребували

уточнення та зіставлення. З допомогою експериментатора вони добре впоралися із завданням.

Результати дослідження емоційного зв'язку в колективі показали, що у І групі 21,8% дітей має високий рівень емоційного зв'язку в колективі, 68% середній, 10,2% низький. У ІІ групі – 75,5% осіб мають середній рівень, 24,5% - низький рівень емоційного зв'язку в колективі. Важливо відзначити, що рівень емоційного зв'язку в колективі більше залежав від індивідуальних особливостей дітей та бажання вступати в соціальні ролі. Діти з порушеннями мовлення добре знаходили спільну мову з однолітками, однак проявляли себе більш сором'язливо та пасивно у спілкуванні.

За результатами дослідження емоційного стану було діагностовано, що діти 4-5 років швидко налаштовуються на роботу, добре йдуть на контакт з психологом, вихователем, вчителем-логопедом. У ході застосування даної методики було зафіксовано, що 87,5 % дітей І групи мають позитивний настрій, 12,5% мають середній рівень емоційного сприйняття; у ІІ групі 56% мають позитивний настрій, 34% - середній.

У ході дослідження індивідуальної поведінки спостерігали за тим, як дитина реагує на соціально-побутові ситуації, як часто дитина виражає власні емоції та які саме є провідними. Спостереження дозволило констатувати, що найчастіше діти проявляють радість, лише у невеликої частини дітей переважають емоції страху та печалі.

Під час дослідження поведінки у спілкуванні зверталася увага на те, як дитина реагує на однолітків, як з ними спілкується та які емоції переважають. Було помічено, що в процесі спілкування та в ігрових ситуаціях діти з порушеннями мовлення більше проявляють смуток, менше проявляють емоції радості та гніву у порівнянні з однолітками. Ми вважаємо, що це зумовлено нестабільною комунікативною взаємодією між учасниками групи.

Отже, кількісний та якісний аналіз статну розвитку емоційного інтелекту, емоційного зв'язку в колективі, емоційного стану на занятті та емоційних взаємовідносин дошкільників з порушеннями мовлення та їх однолітків з

нормотиповим розвитком в інклюзивному закладі дошкільної освіти дозволив констатувати їх рівень емоційного розвитку. Відповідно до отриманих даних можемо зробити висновок, що дітям з порушеннями мовлення властива емоційна сензитивність, залежність від оточуючих. У них підвищена тривожність, низька емотивність, емоційна нестабільність, посилені вегетативні реакції, що проявляються у зміні настрою, затримка у розвитку емоційної сфери.

Висновки та перспективи. Отримані результати дослідження стану емоційного розвитку дітей в інклюзивних закладах дошкільної освіти дозволяють констатувати, що діти з порушеннями мовлення мають нижчий рівень емоційного розвитку за всіма визначними нами компонентами.

На наш погляд, дані показники емоційного розвитку дітей з порушеннями мовлення зумовлені недорозвитком комунікативної компетентності, емоційною нестабільністю, певними якостями характеру, що значною мірою вплинуло на емоційну самосвідомість в колективі та вміння налагоджувати комунікативні зв'язки з оточенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анастасова Н. (2015) Теоретичне обґрунтування соціально-емоційного розвитку дітей з тяжкими порушеннями артикуляційного апарату. *Науково-методичний журнал «Логопедія»*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. №5. 3 – 10
2. Бех І. (2008) Виховання особистості: Підручник. К.: Либідь,. 848с.:іл..с. 665.
3. Ізард К. (1999) Психологія емоцій. СПб.: Питер
4. Логопсихологія: навч. посіб / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак ; за ред. д-ра пед. наук, проф. М. К. Шеремет. К. : Знання, 2010. 294
5. Мартиненко І. (2014) Роль емоцій у спілкуванні дітей в умовах мовленнєвого дизонтогенезу. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць*. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. № 28. 312-317
6. Мойзріст О. (2017) Визначаємо своєрідність емоційного розвитку дитини. *Практичний психолог: Дитячий садок*, 2017, № 4. 34-2.

7. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. (2003) Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції. К.: Вища шк. 126 с.
8. Тафінцева, С. (2022). Емоційний розвиток дітей у психологічній практиці: організаційно-методичні аспекти. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія, 2(55), 39-44.
9. Тест Люшера – опис та інтерпретація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psyfactor.org/lib/lusher.htm>
10. Тихонова Є. Состояние эмоциональной сферы дошкольников с общим недоразвитием речи. *Дефектология*. 2008. No3. 39-47
11. Юдіна Е., Степанова Р., Денисова Е. (2003) Педагогічна діагностика в дитячому садку: Посібник для вихователів дошк. образоват. установ. 2-е вид. М: Просвітництво, 2003. с144

REFERENCES

1. Anastasova N. (2015) Teoretychne obgruntuvannia sotsialno-emotsiinoho rozvytku ditei z tiazhkymy porushenniamy artykuliatsiinoho aparatu. *Naukovo-metodychnyi zhurnal «Lohopediia»*. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova, Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka, 2015. №5. 3 – 10
2. Bekh I. (2008) Vychovannia osobystosti: Pidruchnyk. K.: Lybid., 848s.:il..c. 665.
3. Izard K. (1999) Psykholohiia emotsii. SPb.: Pyter
4. Lohopsykholohiia: navch. posib / S. Yu. Konopliasta, T. V. Sak ; za red. d-ra ped. nauk, prof. M. K. Sheremet. K. : Znannia, 2010. 294
5. Martynenko I. (2014) Rol emotsii u spilkuvanni ditei v umovakh movlennievoho dyzontohenezu. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Seriia 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia. Zb. naukovykh prats*. K.: NPU imeni M.P.Drahomanova, 2014. № 28. 312-317
6. Moizrist O. (2017) Vyznachaiemo svoieridnist emotsiinoho rozvytku dytyny. *Praktychnyi psykholoh: Dytiachyi sadok*, 2017, № 4. 34-2.
7. Nosenko E., Kovryha N. (2003) Emotsiinyi intelekt: kontseptualizatsiia fenomenu, osnovni funksi. K.: Vyshcha shk. 126 s.
8. Tafintseva, s. (2022). Emotsiinyi rozvytok ditei u psykholohichnii praktytsi: orhanizatsiino-metodychni aspekty. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. *Psykholohiia*, 2(55), 39-44.
9. Test Liushera – opys ta interpyratatsiia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: <http://psyfactor.org/lib/lusher.htm>
10. Tykhonova E. Sostoiane emotsyonalnoi sfery doshkolnykov s obshchym nedorazvytyem rechy. *Defektolohyia*. 2008. No3. 39-47
11. Iudina E., Stepanova R., Denysova E., (2003) Pedahohichna diahnostyka v dytiachomu sadku: Posibnyk dlia vykhovateliv doshk. obrazovat. ustanov. 2-e vyd. M: Prosvitnytstvo, 2003. c144

Матеріали надійшли 19.10.2023